

Boek van de maand

Een pastorale brief aan Korinte

Joh. de Wolf

Al lange tijd staan Paulus' beide brieven aan Timoteüs en zijn brief aan Titus bekend als de pastorale brieven. Dat heeft te maken met het adres en de inhoud van die brieven. Ze zijn gericht aan medewerkers van Paulus en ze bevatten allerlei wenken voor de pastorale praktijk van die collega-ambtsdragers. In die zin is de bijnaam voor deze brieven wel te begrijpen. Toch denken we tegenwoordig bij dat woord 'pastoraal' vaker aan een ander aspect. Een pastoraal figuur is iemand met het hart van een herder (pastor). Als je die uitdrukking 'pastorale brief' niet zou kennen, zou je vandaag denken aan een brief van een pastoraal bewogen persoon. Dan gaat het dus niet over de inhoud van de brief, het pastoraat van anderen, maar over de bewogenheid, de herderlijke zorg van de afzender. En in die trant kunnen we deze tweede brief aan Korinte ongetwijfeld een pastorale brief noemen.

Paulus blijkt hier een pastor ten voeten uit. Er is ook geen andere brief waarin hij zijn karakter zo blootgeeft en zich zo in zijn herderlijke hart laat kijken. Het is de meest persoonlijke brief uit de hele serie. De brief zelf is een worsteling om het heil van de gemeente in Korinte. We zeggen wel eens dat een ambtsdrager geen ander instrumentarium heeft (afgezien van de Bijbel) dan zijn eigen persoon. In deze brief blijkt dat bijzonder. Als nergens anders zet de apostel hier zijn eigen persoonlijkheid in om de gemeente bij het christelijk geloof te bewaren. In de nieuwe commentaar van dr. Van Spanje wordt daar ook goede aandacht aan gegeven. In het vervolg van dit artikel wil ik wat meer over die commentaar en de brief zeggen.

Een moeilijke brief?

Deze forse commentaar 'in de reeks van Van Bruggen' is geschreven door T.E. van Spanje, een vroegere promovendus van prof. Van Bruggen. De auteur heeft voorheen Nieuwe Testament gedoceerd in Kenia en is momenteel protestants predikant van de hervormde gemeente te Reeuwijk. Van Spanje promoveerde in december 1996 in Kampen op een proefschrift getiteld *Inconsistentie bij Paulus? Een confrontatie met het werk van Heikki Räisänen*. Hij is dus al langere tijd met de brieven van Paulus bezig. En in het Woord vooraf van zijn nieuwste boek schrijft hij dat hij het een bekroning van zijn jarenlange studie acht, dat hij nu een commentaar op een brief van Paulus kon publiceren.

In datzelfde vooraf zegt hij over deze tweede brief aan Korinte, dat het eigenlijk vreemd is dat die vaak een beetje in de schaduw van 1 Korintiërs is gebleven. Ik denk dat dat ook onze beleving is. De eerste brief aan Korinte is behoorlijk bekend en bevat veel onderwerpen die ons direct aanspreken. De tweede brief vinden we moeilijker en staat wat de inhoud betreft verder van ons af, ook al is de toon heel persoonlijk, zoals hierboven in mijn inleiding al is genoemd. Maar hoe dan ook, door deze nieuwe commentaar kan de boodschap van deze brief veel dichterbij komen. Dat kan ik bij voorbaat alvast wel als conclusie neerzetten.

Misschien is deze brief ook onbekender en duisterder dan de eerste, omdat de relatie van Paulus tot de gemeente langzamerhand zo complex geworden was. Er blijken meerdere bezoeken afgelegd en brieven geschreven te zijn door Paulus, met meer of minder succes, en dat maakt de achtergrond van die tweede canonieke brief zo ingewikkeld, dat lezers er

wellicht voor terugschrikken om zich daarin te verdiepen. Daarom wil ik voor de duidelijkheid de bespreking maar beginnen door enkele gegevens op een rijtje te zetten. Ik volg daarbij de meest gangbare reconstructie die ook door Van Spanje wordt aangehouden.

Brieven en bezoeken

Tijdens de zogenaamde tweede zendingsreis kwam Paulus voor het eerst in Korinte en mocht hij daar een gemeente stichten. Dat was omstreeks het jaar 50 na Christus. Toen hij op de derde zendingsreis enkele jaren in Efeze was, schreef hij vandaar de eerste (canonieke) brief aan Korinte, waarschijnlijk in het voorjaar van het jaar 55. Na die brief, en misschien ook wel door die brief, ontstond er onenigheid tussen de gemeente van Korinte en Paulus. Daarom ging Paulus tussendoor vanuit Efeze over zee naar Korinte heen en weer om te proberen de problemen op te lossen. Dat weten we niet uit het boek Handelingen, maar dat is te concluderen uit die tweede brief aan Korinte. Helaas leverde dat bezoek niets op. Dit zogenaamde tussenbezoek maakte de zaak alleen nog maar erger en Paulus moest onverrichter zake naar Klein-Azië terugkeren.

Maar daar kon hij natuurlijk niet in berusten. Het heil van de kerk in Korinte ging hem te veel aan zijn hart. Daarom schreef hij vanuit Efeze vervolgens een emotionele brief waarin hij al het mogelijke deed om de kerk daar terug te winnen. In de literatuur wordt die brief meestal de ‘tranenbrief’ genoemd. Ze is niet voor ons bewaard gebleven. Titus bracht die brief over en gelukkig miste die brief zijn uitwerking niet. De reactie van de gemeente was positief, de kou was uit de lucht en via Titus’ bemiddeling werden de Korintiërs en Paulus weer met elkaar verzoend. Uit blijdschap daarover schreef Paulus daarna vanuit Noord-Griekenland (Macedonië) de tweede brief aan Korinte, waar dit artikel dus over gaat. Met die brief baande hij voor zichzelf de weg voor zijn laatste bezoek aan de kerk aldaar, dat niet lang daarna zal hebben plaatsgehad, waarschijnlijk in de winter van het jaar 57.

Voor de volledigheid moet nog vermeld worden dat er voorafgaand aan de eerste bekende brief aan Korinte ook nog een ander briefje aan Korinte verstuurd moet zijn, zoals te concluderen is uit 1 Korintiërs 5:9. Dat is verder niet voor ons bewaard.

Al met al moet Paulus dus vier brieven aan Korinte hebben geschreven, waarvan er twee voor ons bewaard zijn in de Bijbel. Verder heeft hij de kerk daar driemaal bezocht: het stichtingsbezoek (49-51), het tussenbezoek (55) en het slotbezoek (57). Dat alles bewijst wel hoezeer hij zich voor deze kerk heeft ingezet en hoe pastoraal bewogen hij over haar was.

Hoe is deze commentaar?

We hebben te maken met een bijbelverklaring die geschikt is voor theologen, maar ook voor andere meelevende en belangstellende christenen die ‘er even voor willen gaan zitten’. Het Grieks dat erin staat, weergegeven in onze letters, wordt ook telkens uitgelegd en is dus geen stoorzender voor minder deskundigen. Net als in de andere delen van deze reeks wordt er veel gewerkt met tussenalinea’s in een kleiner lettertype. Dan gaat het om uitweidingen voor de liefhebbers, die verder niet nodig zijn om de lopende tekst te kunnen volgen. Het boek begint met een uitgebreide inleiding (55 pag.). Wie de commentaar met vrucht wil gebruiken, doet er goed aan om die inleiding eerst tot zich te nemen. Het gaat dan vooral om die verschillende brieven en bezoeken waarover ik al in de vorige alinea schreef. Het is echt nodig om daar goed zicht op te hebben, wil je de brief zelf (en de commentaar) kunnen plaatsen en begrijpen.

Vergeleken met de commentaar van Anderson op de eerste brief, is deze commentaar van Van Spanje nog heel wat uitgebreider. Verlang je bij Anderson soms naar meer, bij Van Spanje is dat niet nodig, want je kunt bijna geen exegetische vraag bedenken, of hij komt aan de orde. Dat vind ik persoonlijk in elk geval heel plezierig. Ik ben blij als de commentator dezelfde

vragen blijkt te stellen als ik al had, en vooral natuurlijk als hij ook nog goed onderbouwde en plausibele oplossingen geeft, en daar een flinke plaats voor inruimt. Wat dat laatste betreft benadert deze commentaar de uitgebreidheid van ds. F.J. Pop in zijn verklaringen van de beide Korinte-brieven (in de reeks PNT = Prediking van het Nieuwe Testament).

De commentaar van Van Spanje is vervolgens ook bijbelgetrouw. Dat is in deze reeks natuurlijk ook wel te verwachten. In dat opzicht gaat hij ook in de lijn van zijn voorganger in de vroegere serie, de commentaar van dr. F.W. Grosheide uit 1959 (2^e dr.). Hij gaat ook uit van de literaire integriteit (eenheid) van 2 Korintiërs. In zijn inleiding wijdt hij daar een speciale paragraaf aan (pag. 44-51). Er zijn namelijk veel verklaarders die een deel van deze brief aan Paulus ontzeggen, of die vinden dat de goede volgorde in deze brief in de war is geraakt.

De perikoop van 2 Korintiërs 6:11 (14) - 7:1 moet het bijvoorbeeld vaak ontgelden. Sinds het begin van de negentiende eeuw worden daar geregeld deze twee vragen bij gesteld: staat deze perikoop wel op de goede plek, en: is Paulus wel de auteur ervan? Jammer dat ds. Pop in zijn overigens degelijke commentaar hier ook gaat twijfelen. Hij noemt deze alinea een intermezzo, want er is alles voor te zeggen, schrijft hij, dat die alinea op deze plaats niet thuis hoort. Hij noemt de alinea een zwerfsteen en acht het mogelijk dat het een fragment is uit de allereerste brief van Paulus, die hij nog vóór 1 Korintiërs geschreven heeft (zie het overzicht boven). Maar Van Spanje houdt net als destijds Grosheide vast aan de oorspronkelijkheid van de huidige plaats van de perikoop en aan het paulinisch auteurschap ervan. En bovendien weet hij de boodschap ervan een goede plek te geven in het omringende tekstverband. Ik noem dit voorbeeld even om te laten zien hoe Van Spanje consequent vasthoudt aan de canonieke gestalte van deze brief zoals die tot ons gekomen is, terwijl een ander, zoals ds. Pop, op dat punt helaas toch verstek laat gaan en te vlot met een kritische opvatting meegaat.

Twee hypothesen

Dan iets meer over de concrete exegese in dit boek. Van Spanje laat het bouwwerk van zijn exegese steunen op twee belangrijke draagmuren. Ik doel daarmee op twee uitgangspunten, die ik liever veronderstellingen noem dan conclusies. Het gaat om de antwoorden op twee hoofdvragen die elke exegeet bij deze brief zal stellen. De eerste vraag betreft de precieze reden voor de verwijdering tussen de kerk van Korinte en Paulus na zijn eerste bezoek en na de eerste canonieke brief. De tweede vraag gaat over de identiteit van de tegenstanders van Paulus, waartegen hij zich vooral in de hoofdstukken 10-13 teweer stelt.

Volgens Van Spanje had die verwijdering te maken met het feit dat 1 Korintiërs door de gemeente blijkbaar slecht ontvangen was. Hij ziet een verband met Paulus' aanbeveling van de collecte voor Jeruzalem in de eerste verzen van 1 Korintiërs 16. Zijn aanbevelingen hebben daar de stijl van bevelen, maar later, in zijn tweede brief (hfdst. 8 en 9) is hij veel bescheidener en zorgvuldiger als hij aan diezelfde collecte herinnert. Van Spanje concludeert dat de kwestie van die collecte door de eerste brief heel gevoelig was komen te liggen. Men was in Korinte aan Paulus' integriteit gaan twijfelen. Hij werd er blijkbaar van beticht een verborgen agenda te hebben, namelijk zelfverrijking tijdens het inzamelen van de collectegelden voor Jeruzalem. En kennelijk was er vooral één broeder die dit vuurtje van wantrouwen stevig had opgestookt.

Wat is er van die veronderstelling te zeggen? Het is inderdaad opvallend dat Paulus in 2 Korintiërs 8 en 9 heel uitgebreid en omzichtig regelingen treft voor de collecte. Toch is de sfeer van deze hoofdstukken volgens mij niet echt verschillend van die in hoofdstuk 16 van 1 Korintiërs. Ik weet dat geldzaken heel makkelijk voor ruzie kunnen zorgen, ook in de kerk.

Maar er moet naar mijn idee meer aan de hand geweest zijn in Korinte dan dat ze zich stoorden aan een beetje stevig taalgebruik van Paulus. Deze stelling van Van Spanje is in mijn inschatting dan ook niet meer dan een hypothese, waaraan in de commentaar overigens wel heel wat wordt opgehangen.

Het antwoord op de tweede bovengenoemde vraag komt volgens mij ook niet verder dan een hypothese. Hij zegt zelf op p. 32 dat dit antwoord een belangrijke hermeneutische sleutel is voor de uitleg van deze brief. Dat is ook zo, want dit antwoord heeft alles te maken met de achtergrond van de hoofdstukken 10-13. Ik denk dat hij terecht (en anders dan Van Bruggen) de zogenaamde superapostelen gelijkstelt met de schijnapostelen. Dat zijn twee namen voor dezelfde groep van opposanten. Als hij die tegenstanders nader wil identificeren, maakt hij gebruik van recent Paulus-onderzoek, met name van de studies van een zekere Bruce W. Winter. Volgens deze geleerde moeten de opposanten van Paulus in Korinte gezien worden als *sofisten*, mannen met redenaarstalent, die goed geld vroegen voor hun onderwijs en Paulus maar een min mannetje vonden. Ze waren van joodse afkomst, maar kunnen geen jудаїsten genoemd worden (zoals Grosheide nog deed). Een bolwerk van deze wijsheidsleraars bevond zich in het Egyptische Alexandrië, en dat was weer een reden om Apollos, een medewerker van Paulus die ook daarvandaan kwam, met deze groep te associëren. Van Spanje, in navolging van Winter, concludeert dit allemaal uit indirecte aanwijzingen in de beide brieven aan Korinte. Op p. 43 zet hij zijn conclusie neer, die ik even voluit wil aanhalen: ‘Naar aanleiding van het onderzoek door Winter en op grond van de beschikbare nieuwtestamentische gegevens is het plausibel te concluderen, dat Paulus’ opposanten joodse rondtrekkende sofisten waren die zichzelf als christenen beschouwden, en dat zij zeer waarschijnlijk uit Alexandrië afkomstig waren en als metgezellen van Apollos waren meegereisd naar Korinte.’

Wat moeten we van deze dingen zeggen? Ik vind het wel een sofistich opgebouwde argumentatie. Ik bedoel dat in eerste instantie positief. De betoogtrant doet denken aan de spitsheid en spitsvondigheid van de redacteur van deze serie, prof. Van Bruggen, al is het mij niet bekend of hij het met de conclusies van Van Spanje eens is. Persoonlijk vind ik het geheel nog rijkelijk speculatief. Het lijkt op het eerste gezicht aannemelijk, maar na tweede lezing ga je twijfelen. Het is natuurlijk mooi om de achtergrond van de brief scherper in beeld te krijgen dan vroegere generaties geleerden konden, maar zo’n heel concrete identificatie maakt de exegese ook des te kwetsbaarder. Want Van Spanje hangt ook hier heel veel aan op. Zo zegt hij op diezelfde p. 43, dat de gekozen identificatie een consistent antisofistische lezing van 2 Korintiërs rechtvaardigt. Dan bind je jezelf wel heel strak aan wat uiteindelijk nog maar een hypothese is. Niet dat de exegese in elkaar stort als de reconstructie niet klopt, maar allerlei verbanden en dwarsverbindingen worden wel veel losser en sommige uitleggingen zullen ongeloofwaardig worden.

Excursen

Net als in de commentaar van Anderson vinden we ook in het boek van Van Spanje een aantal excursen, dat zijn gedeelten waarin een bepaald onderwerp tussendoor wat breder wordt toegelicht. Er zijn vier van zulke excursen, en wel over de volgende onderwerpen: 1) Paulus’ gebruik van het Oude Testament in 2 Korintiërs 3; 2) het sterven van een christen; 3) de twee onbekende broeders in 2 Korintiërs 8:18-24; en 4) Paulus’ consistente gedragslijn met betrekking tot het ontvangen van financiële vergoedingen.

Over dat tweede onderwerp wil ik nog iets meer zeggen. Paulus spreekt over het sterven van Gods kinderen en over wat wij in de hemel tegemoet mogen zien. We hebben vaak het idee

dat we bij de dood ons lichaam op aarde achterlaten, en dat we met onze ziel naar de hemel gaan en daar voorlopig lichaamloos zijn. Dat laatste ontkent Van Spanje op grond van de eerste perikoop van 2 Korintiërs 5. Hij stelt de woning van God die wij na het sterven krijgen (vs. 1), gelijk met het geestelijke lichaam uit 1 Korintiërs 15. Het sterven betekent volgens vers 8, dat we verhuizen uit het aardse lichaam om thuis te wonen bij de Heer. Dat tweede volgt kennelijk onmiddellijk op het eerste. Er is tussendoor niet een soort onbewuste ‘zielenslaap’, zegt Van Spanje, of een vage ‘tussentoestand’. Het is bijbels spraakgebruik om te zeggen dat je tijdens het sterven thuiskomt bij de Heer om altijd bewust en actief in zijn gezelschap te verkeren in afwachting van de uiteindelijke opstanding van het vroegere lichaam. In de excurs vat de auteur zijn bevindingen bij deze perikoop samen. Hij concludeert dat sterven niet betekent: zonder lichaam worden. ‘Ook al wordt met de dood het *sterfelijk* lichaam achtergelaten ..., tegelijk wordt het *geestelijk* lichaam ... werkelijk ontvangen (2 Kor. 5,1). Ook gestorven gelovigen zijn tot de tijd van Jezus’ terugkomst niet “lichaamloos”. Wel wordt uitgezien naar de lichamelijke *opwekking en voltooiing* van hun geestelijk lichaam tijdens de paroesie (1 Kor. 15).’ Dat is nog wel iets om over na te denken! Allereerst die onderstreping van zondag 22 HC (‘van stonde aan!’), maar ook dat inwonen bij God in een lichaam dat niet sterfelijk is, maar wel tastbaar? Voor mijn gevoel heeft Van Spanje wel gelijk als hij Paulus zo uitlegt, maar mijn verstand kan er nog niet bij.

Tot slot: een doorn in het vlees

Om af te ronden wil ik eindigen met die bekende ‘doorn in het vlees’ uit hoofdstuk 12 vers 7. Wat wordt daarmee bedoeld? Volgens Van Spanje lijkt iets als migraine het best in het verband te passen. Zelf geloof ik niet dat je bij deze uitdrukking naar een bepaalde ziekte moet zoeken. We moeten, denk ik, via vers 10 naar het vorige hoofdstuk terug. Naar die catalogus van rampzaligheden in de verzen 23 tot 29. Met al die plagen en tegenslagen werd Paulus al die jaren telkens weer door een engel van de satan gekweld. En het hield nooit op en hij kwam er ook biddend niet van af. De satan probeerde hem murw te slaan, maar God wilde hem leren dat je pas echt sterk kunt worden als je zwak durft te zijn.

Ik heb begrepen dat prof. Van Bruggen die link legt tussen de doorn in het vlees (van je voeten), waar je op zendingsreis altijd weer last van hebt, en de rampen die Paulus troffen. Een collega wees mij op een kort zinnetje in het boekje *Die geschichtliche Einordnung der Pastoralbriefe* (1981). Van Bruggen schrijft daar tussen haakjes: ‘2. Kor. 12,6-10 nimmt Bezug auf das in 11,18-33 Gesagte.’ En ook op p. 107 van zijn boek *Paulus* legt hij dat verband tussen de engel van de satan die hem met vuisten slaat en al die tegenslagen die in hoofdstuk 11 genoemd worden. Het lijkt mij dat dit een betere uitleg is dan al die ziekten die voor de doorn uitgedacht zijn.

Zo komen we tot slot bij de ondertitel van deze commentaar uit: ‘Profiel van een evangeliedienaar’. Het profiel van een Godsman is niet iemand die kracht uitstraalt en met verbaal geweld en redenaarstalent de mensen aan z’n voeten krijgt. Het profiel van een mens van God is iemand die zichzelf klein weet en zwak voor God, om zodoende open te staan voor de kracht van God in zijn leven. Dat profiel laat Paulus zien in deze brief. Hij is met heel zijn persoon een dienaar van God, een dienaar voor de gemeente in Korinte, een dienaar ten voeten uit. Hij wilde klein zijn, zodat God groot kon zijn in zijn leven en werk.

N.a.v.: Dr. T.E. van Spanje,
2 Korintiërs. Profiel van een evangeliedienaar (serie CNT), Kok, Kampen, 2009, ISBN 978 90 435 1559 7, 336 pag., prijs € 34,90